

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
 ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
 УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду изабрало нас је на својој III редовној седници од 25. 02. 2016. у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Етноархеолошка истраживања технологије керамике. Студија случаја Злакуса*, докторанда Биљане Ђорђевић Богдановић. На основу детаљног увида у докторску тезу која нам је поднета, имамо част да Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду поднесемо:

ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ
 ЕТНОАРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ТЕХНОЛОГИЈЕ КЕРАМИКЕ.
 СТУДИЈА СЛУЧАЈА ЗЛАКУСА
 ДОКТОРАНДА БИЉАНЕ ЂОРЂЕВИЋ БОГДАНОВИЋ

Биљана Ђорђевић Богдановић рођена је у Београду 1958. године. Дипломирала је 1985. године на Одељењу за археологију Филозофског факултета у Београду с темом *Грчки елементи на керамици Пеоније и Пелагоније (од гвозденог доба II до гвозденог доба IV)* код проф. др Милутина Гарашанина. Титулу магистра археологије стекла је 2003. године на Аутономном универзитету у Барселони с темом *Могућности етноархеологије у истраживањима праисторијске керамике*. Од 1991. до 1999. године била је запослена у Балканолошком институту САНУ, када одлази у Шпанију где је завршила докторске студије. Године 2003. враћа се у земљу и почиње да ради у Народном музеју, где је запослена и данас. Од 1978. до 1988. учествовала је на већем броју археолошких истраживања у Србији, Македонији и Швајцарској. Од 1987. до данас сарађивала је на пројектима Балканолошког института САНУ, Археолошког института, Филозофског факултета у Београду, Одељења за археологију Универзитета у Кадизу (Шпанија) и Порцеланикон музеја у Зелбу (Немачка).

Аутор је и руководилац неколико истраживачких пројеката који се тичу етноархеолошког проучавања керамике, који се одвијају у Народном музеју у Београду у сарадњи с другим институцијама из земље и иностранства (*Нематеријално наслеђе: етноархеолошка истраживања традиционалних технологија керамике; Црепуља од неолита до данас на простору југоисточне Европе; Злакуса и Потпеће са околином. Мултидисциплинарна истраживања у циљу интегративне заштите природног и културног наслеђа и Керамика од неолита до данас – технолошки и употребни аспекти*). Стручно се усавршавала у Шпанији и Јапану, а од 1991. до 1995. се обучавала за израду керамике на курсевима под руководством професора Факултета примењене

уметности. Учествовала је на преко двадесет конгреса и научних скупова у земљи и иностранству (Шпанија, Португалија, Италија, Македонија). Одржала је већи број предавања о технологији керамике на универзитетима у земљи и иностранству. Аутор је две књиге *Три лица традиционалне керамичке производње у Србији* и *Нематеријално културно наслеђе – анализа правног оквира на примеру традиционалне керамичке производње*, као и већег броја научних и стручних радова из области технологије керамике.

Докторска теза Биљане Ђорђевић Богдановић обухвата 223 стране (205 страна текста, списак коришћене литературе од 19 страна, 16 страна посебних прилога), а такође садржи и 125 илустративних прилога (слика, карата, табела и графикона).

Дисертација Биљане Ђорђевић Богдановић *Етноархеолошка истраживања технологије керамике. Студија случаја Злакуса*, представља у теоријском и методолошком смислу пионирски рад. Ауторка поставља пред себе захтеван циљ да истражи и формулише перспективе и методе етноархеолошког проучавања керамике што до сада, готово уопште, није рађено у српској археологији. Она у први план истиче истраживачка питања која се односе на технолошки процес производње керамике, као и на употребу керамичких посуда и трагове које производња и употреба остављају у археолошком запису. Биљана Ђорђевић Богдановић полази од претпоставке „да технолошки процес израде керамике има одређене законитости које ограничавају број могућих варијабли у оперативном ланцу, али да њихове комбинације могу бити разноврсне и да их је на конкретним случајевима истраживаних заједница у прошлости тешко установити“. Другим речима да материјал диктира одређене технике, те да су врсте, састави и примесе глине у директној вези с начином израде и функцијом неке керамичке посуде. Тиме отвара осетљива али нужна питања технолошке универзалности и технолошког континуитета у производњи керамике, односно очувања и трансфера знања. Ауторка истиче да широка кроскултурна, али и интензивна микрорегионална етноархеолошка истраживања, која је у својој докторској дисертацији спровела, могу да укажу на то који су елементи заједнички свим познатим технолошким процесима израде керамике, али и како и зашто су се ти процеси мењали.

У првом поглављу *Етноархеологија – настанак и развој*, Биљана Ђорђевић Богдановић се бави општим питањима теорије и идејне историје етноархеологије као дисциплине која се, укратко речено, бави проучавањем савремених активности и начина живота да би се разумели процеси настајања, очувања, промене или уништавања археолошког материјала, односно тзв. археолошког записа. Ауторка јасно истиче да циљ етноархеологије није да анализира и тумачи савремену културу у њеним данашњим оквирима, већ да документује материјалне аспекте одређеног људског понашања како би се боље разумели археолошки подаци. Према томе, етноархеологија није интерпретација прошлости путем аналогича са садашњошћу, већ актуалистичко сагледавање данашњих динамичких процеса (производње, употребе, одбацивања итд), и трагова које они остављају, како би се разумели елементи статичног археолошког записа. Биљана Ђорђевић Богдановић се у својој тези посебно фокусира на принципе основних технолошких униформности које се могу сагледати у савременом етноархеолошком истраживању, али и препознати у археолошком запису. Због тога ово

шире теоријско уводно поглавље има два подпоглавља која се тичу могућности и ограничења етноархеолошког метода. Прихватајући могућности, али и ограничења етноархеолошког метода, ауторка подвлачи да се у својој докторској тези усмерила првенствено на технолошки ниво, односно на производњу керамике, што по њој дозвољава стварања прихватљивих модела динамике у прошлости, као и њихову проверљивост.

Управо такав, прецизно усмерени истраживачки фокус доминира следећим великим поглављем *Етноархеологија керамике*, које је највећим делом посвећено технологији керамике. Оно представља својеврстан, исцрпан и учен, готово енциклопедијски, преглед свих аспеката производње керамике од дефиниције самог појма, историјата употребе керамике, преко материјала, екстракције глине, транспорта, различитих начина моделовања, грнчарског витла и његових типова и варијанти, сушења, каљења и печења посуда. Овим, обимним и темељно написаним, поглављем доминира основна ауторкина претпоставка да материјал (тј. глина) диктира технику, односно да она у технолошком погледу не оставља грнчару велики маневарски простор, чиме је и број могућих решења сведен на ограничен, сразмерно мали број варијабли. Како вели „на ограничења их (керамичаре) присиљавају физичка и хемијска својства сировине која захтева одређени третман у свим фазама израде керамичке посуде; приликом припреме, обликовања, сушења и печења, што пружа могућност формирања одређених правила у техничко-технолошком домену керамике“. Иако признаје да није могуће прецизно установити сваки корак израде керамичког предмета у прошлости чак ни на технолошком нивоу, као ни све могуће параметре у фази коришћења и одбацивања посуде, или обичаје и ритуалне радње везане за керамику, истиче да неки основни кораци могу бити препознати, а модели предложени. Закључује да „добро познавање технологије керамике важно је за истраживаче јер омогућава веродостојније конструисање могућих и вероватних модела, којима се приближавамо истраживаној динамици у прошлости“. На самом крају овог великог поглавља о етноархеологији керамике Биљана Ђорђевић Богдановић се посвећује и питању поделе рада у керамичкој производњи, али констатује да ова тема (а нарочито родна подела рада у керамичарској продукцији) представља једно од важних питања за разумевање социо-културних и социо-економских односа у заједницама у прошлости, али да је реч о комплексном проблему, који захтева посебне крос-културне анализе.

Други део докторске тезе Биљане Ђорђевић Богдановић заузима студија случаја: *Етноархеолошка истраживања злакуске лончарије*. Ауторка је одабрала керамичку производњу у селу Злакуса, близу Ужица. У Злакуси, чувеној по грнчарима, још увек су се задржале традиционалне методе, не само прављења посуда, већ и екстракције глине и калцита, припреме и мешања масе, обликовања на ручном витлу, сушења, као и печења на отвореној ватри. Иако су постали својеврсна туристичка атракција, ови древни грнчарски методи, на жалост, изумиру великом брзином и поједини аспекти изворног начина производње документовани су, готово искључиво, у истраживањима Биљане Ђорђевић Богдановић. Применом мултидисциплинарног етноархеолошког приступа ауторка анализира читав производни процес злакуских грнчара, од прибављања и припремања сировине (глине и калцита), преко израде и употребе

посуда, примарне употребе, облика и функције посуда, напуштања или прихватања форми, па све до одбацивања или секундарне употребе и рециклирања производа, али такође и праћења тафономских процеса на керамици и у материјалним остацима продукционог циклуса. Етноархеолошко истраживање читавог процеса – које кандидаткиња спроводи – пружа сасвим нов увид у порекло и значење различитих трагова на археолошком материјалу, поглавито на керамици, али доводи у питање оправданост стандардних археолошких таксономских категорија које се тичу боје, печења фактуре или типологије керамике.

Биљана Ђорђевић-Богдановић у свој мултидисциплинарни приступ укључује и археолошки експеримент (израда лонца од 300 литара и експериментално печење керамике у контролисаним условима), као и упоредне морфолошке, хемијске и физичке анализе керамике - како модерне злакуске, тако и праисторијске, из истог региона. На тај начин она, у методолошком погледу, своди на најмању меру једну од најчешћих замерки етноархеолошком приступу о неупоредивости географски разнородних регија и еколошких система. Штавише, чак и хронолошка ограничења етноархеолошког метода – који најчешће не може да пружи посматрање дуге временске скале – Биљана Ђорђевић-Богдановић превазилази археолошким ископавањем трагова производног процеса (старе „жиганице“ тј. места на којима се на отвореној ватри пекла керамика), или проучавањем дистрибуције керамичког отпада. Археолошки увид у тафономске процесе на остацима познатих активности служи тако, не само као прворазредан компаративни материјал, већ и за екстраполацију појединих података и формирање модела који се накнадно могу проверавати даљим истраживањима.

Сумирајући резултате својих истраживања Биљана Ђорђевић Богдановић закључује да су прошлост и садашњост производње и употребе керамике неодвојиво повезане, односно да их веже: „низ догађаја који су утицали да се искуствено дође до оптималних решења у зависности од потреба, што је обезбедило континуитет знања и умећа преношених кроз време и простор“. Ауторка истиче да разнолика грнчарска пракса потврђује да, једном усвојена, технолошка знања у производњи керамике нису нестајала, већ су често коришћена упоредо са новим техникама. Тај процес, по њој, траје и данас те омогућава да се етноархеолошким истраживањима, какво је спроведено у овој докторској тези – макар делимично, у домену технологије керамике – премости јаз између статичног археолошког записа и динамике у прошлости која је тај запис и створила. По речима Биљане Ђорђевић Богдановић, разумевање саме сржи односа човека и глине, неопходно је да би се керамика у археологији уопште могла истраживати.

Сматрамо да је Биљана Ђорђевић-Богдановић зрела научница која је у пуној мери савладала мултидисциплинарну методу коју захтева једна оваква комплексна тема. Њена докторска теза *Етноархеолошка истраживања технологије керамике. Студија случаја Злакуса* не само да својим концептом спада у ред мултидисциплинарних етноархеолошких истраживања, већ се и избором предмета изучавања – керамике – сврстава међу важније теме српске археологије. Ова докторска теза у много чему је пионирски подухват, који би могао трасирати нове правце

истраживања једне од најзначајнијих и најбројнијих врста археолошких остатака – керамике.

Због свега наведеног, имамо изузетно задовољство да предложимо Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да докторанду Биљани Ђорђевић Богдановић одобри усмену одбрану докторске дисертације *Етноархеолошка истраживања технологије керамике. Студија случаја Злакуса*.

Проф. др Александар Палавестра, ментор

Проф. др Ненад Тасић

Доц. др Јасна Вуковић

Проф. др Љиљана Гавриловић,
научни саветник, Етнографски институт САНУ, Београд

Београд, 18. 04. 2016.